

Popovics Viktória

Beszámoló

Kállai Ernő művészettörténeti-műkritikai ösztöndíj, 2013

A KRITIKAI ELMÉLETEK MŰVÉSZETTÖRTÉNETI RECEPCIÓJA

I. Az ösztöndíjas tevékenység összefoglalása

A Kállai Ernő művészettörténeti-műkritikai ösztöndíjra leadott pályázatomban arra vállalkoztam, hogy megvizsgáljam az elmúlt tíz év kortárs művészeti diskurzusát, a művészettörténet szakma elméleti pozícióját, irányultságát és jelen állását a kritikai elméletekkel szemben. A kutatás tárgyának körülhatárolásához a következőket kellett tisztázni 1.) mit értünk (új) kritikai elméletek alatt 2.) milyen kritikai teóriák állnak rendelkezésre (a teljes teória-választék felsorolásának igénye nélkül) 3.) mely szerzők, szövegek jelölik ki kereteit 4.) melyek azok, amelyek integrálódtak az (új) művészettörténetbe 5.) és végül, mi az, ami hazai szinten hozzáférhető, alkalmazható?

Az elmúlt időszak képzőművészeti diskurzusát vizsgálva a kritikai elméletek lassú térnyerése figyelhető meg, a kurrens teóriák tanítása és adaptálása terén pedig az intézményi környezettől sem lehet elvonatkoztatni.¹ Ebben a folyamatban nagy jelentősége van az MTA Művészettörténeti Intézete 2013-ban létrejött *Kritikai teóriák* munkacsoportjának, melynek tagjai a „művészettörténet újrapozícionálására, egy magyarországi kritikai elmélet alapjainak lefektetésére vállalkoztak.”² Az általuk kiadott, 2013 novemberében megjelent „Kritikai teóriák és lokalitás” c. *Ars Hungarica* szám hasznos igazodási pont volt számomra.³ A hazai kritikai diskurzus hiányának komplex okait a kötet sem tárgyalja közvetlenül, a bevezetőben megfogalmazottak mégis kínálnak némi támpontot a hazai recepcióra vonatkozólag: „Az új, kritikai művészettörténet amerikai sikertörténete (...) annak is köszönhető, hogy az ottani akadémiai élet kifejezetten kompetitív, és ráadásul „szolgáltató” jellegű. Magára valamit is adó egyetem ugyanis nem engedheti meg, hogy ne kövesse, netán ignorálja a diskurzust, avagy professzorai révén ne formálja azt látványosan és innovatívan.”⁴ Az amerikai művészettörténetre továbbá erősen hatottak az 1960-as évek polgárjogi harcai, az 1970-es évek óta folyamatosan jelenlévő feminista mozgalom és a francia posztstrukturalizmus, elsősorban Foucault, Barthes és Derrida írásai. Kelet-Európa eltérő történelmi, társadalmi és politika helyzete nem kedvezett a nyugati, mára globálissá vált elmélet zökkenőmentes adaptációjának, ugyanakkor a régió országaival való összehasonlításban, egy ún. „Kelet-Kelet versenyben” dobogóra sem állhatunk. Lengyelország és az ex-Jugoszlávia országai a rendszerváltás után szinte rögtön be akartak kapcsolódni a globális művészeti diskurzusba.

---

¹ Erre irányuló kísérletek a kurátori praxis és a korszerű művészetelmélet oktatás megvalósítása mellett (itt elsősorban a Magyar Képzőművészeti Egyetem Képzőművészet-elmélet Tanszékének kurrikuluma) gondolok a könyvmegjelenésekben is tetten érhető: András Edit: *Kulturális átöltözés. Művészet a szocializmus romjain*. Budapest, Argumentum, 2009; Hornyik Sándor: *Idegenek egy bűnös városban. Művészettörténetek és vizuális kultúrák*. Budapest L'Harmat-tan-MTA MKI, 2011; Kékesi Zoltán: *Haladék. Holokauszt-émlékezet a kortárs művészetben*. Budapest, Kijarat, 2011; *A gyakorlattól a diskurzushoz. Művészetelméleti szöveggyűjtemény*. Budapest, MKE, 2012; az *Elmegyakorlatok* sorozat (Műcsarnok) számos kötete; az exindex nem téma rovatában megjelent fordítások és azok bevezető kommentárjai.

² Belső munkatársak: András Edit és Hornyik Sándor (projektvezetők), Junghaus Tímea, Perenyi Mónika, Tatai Erzsébet, Maja és Reuben Fowkes; Külső munkatársak: Turai Hedvig, Timár Katalin.

³ *Ars Hungarica* 2013/3, XXXIX. évfolyam, Kritikai teóriák és lokalitás, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténet Intézet, Argumentum Kiadó.

⁴ I.m., 5.o.

Ezek a törekvések általában egy-egy meghatározó művészettörténész, teoretikus, kurátor tevékenységén keresztül igazolhatóak, mint Piotr Piotrowski és tanítványai (Lengyelország), Bojana Pejic (Szerbia), Iara Bubnova (Bulgária), Maria Hlavajova (Szlovákia) vagy a WHW kurátori csoport (Horvátország). Ebbe a felsorolásba kívánkozik az angol-román nyelvű művészet- és társadalomkritikai folyóirat, az IDEA (Kolozsvár, főszerkesztő: Timotei Nădășan), valamint a szintén két nyelven megjelenő UMELEC (Prága).

Az ösztöníjas időszakban olyan hazai elméleti szakemberekkel, művészettörténészekkel, kurátorokkal, oktatókkal és művészekkel konzultáltam és készítettem interjúkat, akinek tevékenységében megjelennek azok az elméletek, amelyek az utóbbi évtizedekben a művészeti diskurzust meghatározták. Interjúalanyaimat egyrészt az említett munkacsoportból választottam (András Edit, Hornyik Sándor, Maja és Reuben Fowkes, Junghaus Tímea, Tímár Katalin). Interjút készítettem továbbá Erhardt Miklóssal, valamint a Magyar Képzőművészeti Egyetem Képzőművészet Elmélet szakának két oktatójával, Kékesi Zoltánnal és Varga Tündével. Az interjúzás és az arra való felkészülés mellett az elmúlt hónapok az elméleti szakirodalom áttekintésével és elsajátításával telt. Elsőként az új művészettörténet összefoglaló jellegű angol nyelvű szakirodalmát⁵ majd az egyes teóriák, iskolák legfontosabb tanulmánygyűjteményeit, programszövegeit, valamint a kritikai gondolkodás általános alapműveit tekintetem át. Az egyes témákhoz, elméletekhez tartozó magyar és angol nyelvű szakirodalom könnyebb átláthatósága és visszakereshetősége kedvéért adatbázist hoztam létre, melyet az ösztöndíjas időszak alatt folyamatosan bővítettem.

II. A kutatás menete

Módszer:

- 1.) összeállítottam a *new art history* és *critical theory* tematikájú összefoglaló tanulmánykötetek, szöveggyűjtemények listáját⁶
- 2.) összeállítottam azoknak az „ős-szövegeknek” a listáját, amelyekre a legtöbb hivatkozás történik
- 3.) összeállítottam azoknak a hazai szerzőknek a listáját, akik e témában publikálnak, ezekre az irodalmakra hivatkoznak.
- 4.) megvizsgáltam, hogy milyen arányban kerültek ki a kritikai elméleteket alkalmazó szerzők a művészettörténész-szakma reprezentánsai közül

---

⁵ Robert S. Nelson, Richard Shiff: *Critical Terms for Art History*, Chicago, University of Chicago Press, 2003; Jonathan Harris: *The New Art History. A Critical Introduction*, London, Routledge, 2001; Anne D'Alleva: *Methods and Theories of Art History*, London, Laurence King Publishing.

⁶ Erről különböző nyugati, elsősorban amerikai egyetemek syllabusaiból tájékozódtem (*Critical Theory and the Arts*, SVA New York , School of Visual Arts, USA; *MA Critical Theory and Creative Research*, Portland, Oregon, USA; *Critical Theory and Cultural Studies*, University of Nottingham, Anglia), valamint Hornyik Sándor Idegének egy bűnös városban c. könyvének jegyzetapparátusát használtam. (*A Critical and Cultural Theory Reader* (Antony Easthope, Kate McGowan), University of Toronto Press, 2004; *The Routledge Critical and Cultural Theory Reader* (Neil Badmington, Julia Thomas), Routledge, 2008; *Critical Theory Today* (Lois Tyson), Routledge, 2006.)

5.) megvizsgáltam, mely tudományágak képviselői kapcsolódtak be a kritikai diskurzushoz
6.) megvizsgáltam, milyen „intézményekhez” köthető a kritikai diskurzushoz kezdeményezése⁷

Cél: Elméleti szakemberek, művészettörténészek, kurátorok és művészek munkásságán keresztül betekintést engedni a diskurzushoz; letapogatni egy esetleges kritikai művészettörténet körvonalait; a hiányterületek, vakfoltok feltérképezése.

A kutatás tárgya: A frankfurti iskola „modern”, marxi gyökerű kritikai elméletéhez képest⁸ az újabb, posztstrukturalista kritikai elméleteket a „szubjektum és az ideológia fogalmához való differenciáltabb viszonyulás jellemzi.” Az olyan új diszciplínák, mint a társadalmi nemek tudománya, a posztkolonialista elmélet, a kritikai kultúrakutatás vagy a queer-elmélet létrejötte annak a „kulturális fordulatnak” tudható be, amikor is az alárendelt (subaltern) csoportok tagjai (nők, etnikai kisebbségek, homoszexuálisok) elkezdtek saját nézőpontjukból megkérdőjelezni a fennálló hatalmi struktúrákat. Kutatásom tárgyát tehát azok az elméletek képezik, melyek a kortárs művészeti produktumok korszerű elemzésére és a homogén művészettörténeti narratíva dekonstrukciójára egyaránt alkalmasak.

Interjúk

Kérdéseimet minden esetben az adott személy tudományos tevékenységéhez, szakterületéhez, eddigi publikációihoz kapcsolódva fogalmaztam meg. A személyre szabott kérdések mellett döntöttem a szakmai ügyekben sokszor használt és bevett „körkérdés” módszer helyett, mellyel nagy valószínűséggel általánosabb kép rajzolódna ki, ha egyáltalán. Az interjúk lehetséges hozadéka, hogy kirajzolódik az utóbbi tíz év magyar művészetelméleti diskurzusának térképe, annak legfontosabb fórumai, intézményei és zászlóvivő személyei; kialakulhat egy intenzívebb szakmai diskurzushoz. Kirajzolódnak azok a hiánytémák, amelyek kutatást igényelnek, azok a szakirodalmak, amelyek magyarra való fordítása alapvető fontosságú. Az interjúk az exindexen jelennek meg folyamatosan.

A kritikai elméletek művészettörténeti recepciója:

Beszélgetés Hornyik Sándorral: <http://exindex.hu/index.php?l=hu&page=3&id=915>

Beszélgetés András Edittel: <http://exindex.hu/index.php?l=hu&page=3&id=916>

Beszélgetés Maja és Reuben Fowkes-szal:

<http://exindex.hu/index.php?l=hu&page=3&id=926>

In conversation with Maja and Reuben Fowkes:

<http://exindex.hu/index.php?l=en&page=3&id=926>

---

⁷ Például: MKE Képzőművészet Elmélet szak; tranzit.hu, Mérei Ferenc Szakkollégium, Helyzet Műhely

⁸ Max Horkheimer: *Hagyományos és kritikai elmélet*. In: Tény, érték, ideológia. Szerk. Papp Zsolt. Budapest, Gondolat, 1976. 43–116; Theodor W. Adorno, Max Horkheimer: *A felvilágosodás dialektikája*. (1947) Filozófiai töredékek, Budapest, Gondolat, 1990.

Ezúton szeretném megköszönni a Kállai Ernő művészettörténeti-műkritikai ösztöndíj kuratóriumának, hogy támogatták pályázatomat és az ösztöndíjas időszakban a kritikai elméletek művészettörténeti recepciójával foglalkozhattam. Szakmai tevékenységemet a kutatás eredményeit felhasználva ebből az alapállásból kívánom folytatni.